

KESAKSIAN WANITA
antara
KEBOLEHTERIMAAN & KEBOLEHPAKSAAN
Oleh:

Dr.Hj. Zulfakar Bin Hj. Ramlee *

1. PENDAHULUAN

Satu hakikat yang tidak dapat dinafikan ialah kewujudan golongan wanita dalam sesebuah masyarakat atau negara. Dalam kebanyakan negara, peratus wanita hampir-hampir menyamai peratus bilangan lelaki dan hakikat ini tidak terkecuali di negara kita Malaysia. Dengan itu, peranan yang perlu dan boleh dimainkan oleh kaum hawa ini tidak boleh diperkecilkan. Salah satu dari peranan yang tidak kurang pentingnya ialah sebagai saksi di Mahkamah Syariah. Persoalan ini tidak timbul di dalam sistem Mahkamah Sivil kerana undang-undang yang terpakai tidak membezakan berdasarkan jantina. Lain dari perspektif Mahkamah Syariah yang berdasarkan Hukum Syarak, maka timbullah isu mengenai kelayakan seorang wanita sebagai saksi?

Persoalan seterusnya ialah mengenai skop wanita sebagai saksi. Ini kerana terdapat pandangan bahawa keterangan mereka terhad dalam kes tertentu sahaja. Isu ini timbul hasil dari kenyataan bahawa penyaksian seorang wanita tidak sama dengan penyaksian seorang lelaki? Setakat manakah kebenaran dakwaan bahawa penyaksian dua wanita menyamai penyaksian seorang lelaki!

Kertas ini cuba menjawab persoalan-persoalan di atas dan menganalisa kebenaran beberapa kenyataan yang timbul sebelum ini dengan mengambil kira pandangan ulama silam dan kontemporari.

2. HAKIKAT PENCIPTAAN MANUSIA

* Penolong Profesor di Jabatan Undang-Undang Islam, Kuliyyah Undang-Undang Ahmad Ibrahim, UIA.

Ada baiknya perbincangan tajuk ini dimulai dengan melihat satu hakikat penciptaan manusia atau insan pertama iaitu Nabi Adam. Al-Qur'an menjelaskan perkara ini :

“ Hai sekalian manusia! Bertaqwalah kepada Tuhanmu yang telah menciptakan kamu dari diri yang satu, dan daripadanya Allah mencipta isterinya, dan daripada keduanya Allah megembangbiak lelaki dan perempuan yang banyak.”¹

Nabi Adam merupakan insan pertama yang dicipta dari tanah² dan dari Adam dicipta atau diklon³ Hawa iaitu wanita pertama yang sekaligus menjadi isteri kepada Adam. Dan dari keduanya, manusia berkembang.⁴

2.1 PERSAMAAN LELAKI DAN WANITA

Dalam banyak hal Islam menyamakan antara lelaki dan wanita. Misalnya dari aspek kedudukan mereka sebagai anggota dalam masyarakat⁵, hak mereka dalam masyarakat meliputi bidang keilmuan, ibadat, sosial mahupun politik.⁶

Dalam Islam lelaki dan wanita adalah sama dari sudut pertanggungjawaban. Mereka sama-sama bertanggungjawab terhadap menjaga atau memelihara diri mereka, keluarga mereka, masyarakat mereka dan negara mereka.⁷ Justeru itu, tidak kira lelaki atau wanita akan menerima ganjaran berupa pahala yang sama, tiada kelebihan kepada lelaki.⁸

¹ Al-Qur'an. Al-Nisa (4):1.

² Al-Qur'an. Al-Imran (3):59; al-Rahman (55):14; al-Hijr (15):26-29.

³ Lihat Hadis “ ... wanita itu dicipta dari tulang rusuk...” Hadis Bukhari dan Muslim. Lihat Abu Shuqqah, Abdul Halim, (1997) *Kebebasan Wanita* (Terjemahan), Gemani Insan Press, Jakarta, jld. 1, ms 292-294.

⁴ Al-Qur'an. Al-Najm (53):45; al-Qiyamah (75):39.

⁵ Al-Qur'an. Al-Hujurat (49):11-13.

⁶ Terdapat banyak hadis-hadis Nabi yang menerangkan hal ini. Lihat Abu Shuqqah, Abdul Halim, (1997) *Kebebasan Wanita* (Terjemahan), Gema Insani Press, Jakarta, jld. 1, ms 99-119. Lihat juga Jasim, Layth Su'ud, (2003). *Khidmat Masyarakat: Peranan Wanita di Zaman Rasulullah* (terjemahan), Pustaka Salam, Kuala Lumpur, 53-107.

⁷ Al-Qur'an. Al-Taubah (9):71; al-Tahrim (66):6.

⁸ Al-Qur'an. Al-Nahl (16):97; al-Taubah (9):72.

Bilamana ganjaran sama maka, hukuman akibat dari melakukan kesalahan juga sama. Lelaki dan wanita yang melakukan kesalahan jenayah tetap sama-sama dihukum.⁹

2.2 Perbezaan Lelaki & Wanita

Jika dilihat dari sudut biologi, khasnya anotomi manusia secara lahiriyah kita hanya akan dapat lihat perbezaan yang ketara antara lelaki dan wanita ialah dari segi organ seksual sahaja. Manakala dari aspek rangka badan (skeleton) seolah-olah tiada perbezaan langsung melainkan bahagian rangka tulang punggung (hip) wanita lebih luas sedikit berbanding lelaki.¹⁰

Perbezaan yang ketara dapat dilihat dari sudut perwatakan serta pemikiran yang dikenali sebagai psikologi dan kejiwaan serta mental yang dikenali sebagai psikiatri. Perkara ini diiktiraf sendiri oleh para pakar psikologi dan psikiatri dan kaum wanita sendiri. Kebanyakan wanita mengalami pelbagai sindrom yang memberi kesan langsung dan tidak langsung ke atas perwatakan dan kejiwaan mereka.¹¹ Masoodi¹² dalam artikelnya¹³ mengupas dengan panjang lebar mengenai kesan sampingan ini dari sudut kajian saintifik dan kesannya ke atas kesaksian wanita dan merumuskan “ It may tantamount to injustice to rely, in matters involving either fortune or life of a person, on the testimony of a physiologically and psychologically suffering woman.”¹⁴

3. KELAYAKAN SEBAGAI SAKSI.

⁹ Al-Qur'an. al-Nur(24):2 ; al-Maidah(5):38 & 45.

¹⁰ <http://www.bbc.co.uk/science/humanbody>. Lihat juga De Graaff, Kent, Human Anatomy, Mc Graw Hill, New York, Edisi 6, 2002.

¹¹ Khan, Shamshad M., *Why Two Women Witnesses?* Ta-Ha Publishers Ltd., London, 1993. Penulis merujuk kepada berpuluh-puluh bahan rujukan yang merangkumi isu psikologi dan psikiatri wanita.

¹² Dr. G. Saqlain Masoodi, B.A; LL.B (Hon's); LL.M (Delhi); Ph.D. Beliau pernah bertugas sebagai Prof. Madya di Kuliyah Undang-Undang Ahmad Ibrahim, UIAM.

¹³ *Muslim Women's Rights to Testify in Civil Matters and Hudud Offences*, IKIM Law Journal, 1999, v. 3, No. 1, ms.1.

¹⁴ Masoodi, *Muslim Women's Rights to Testify in Civil Matters and Hudud Offences*, IKIM Law Journal, 1999, v. 3, No. 1,ms.25.

Ulama telah meletakkan beberapa syarat untuk menjadi saksi agar kesaksian seseorang itu boleh diterima di Mahkamah. Dan syarat-syarat ini tidak terbatas kepada saksi lelaki sahaja. Maka seorang wanita itu adalah kompeten menjadi seorang saksi sekiranya memenuhi syarat-syarat ini:¹⁵

- 1) Berakal
- 2) Baligh
- 3) Adil bukan fasik
- 4) Ingatan yang baik
- 5) Tiada Tohmah.

4. KEBOLEHTERIMAAN KESAKSIAN WANITA

Perlu diketahui bahawa isu tentang kebolehterimaan kesaksian wanita dalam Islam adalah perkara di bawah bidang ijtihad ulama dan dengan itu hasillah perbezaan pandangan (*Ikhtilaf*) antara beberapa golongan ulama.

Apa yang pasti ialah tidak terdapat hujah atau nas yang jelas samada dari Qur'an dan mahupun Hadis Nabi yang menolak kesaksian wanita sama sekali.

4.1 SKOP KESAKSIAN WANITA YANG DIPERSETUJUI ULAMA

Keseluruhan Ulama bersetuju bahawa wanita boleh meyakini (*istisyhad*) dan mempersaksikan (*isyhad*) dalam kes-kes:

Pertama: hal-ehwal kewanitaannya seperti kelahiran, menentukan dara, kecacatan pada anggota sulit, penyusuan, ha'id dan habis 'iddah.¹⁶

¹⁵ Al-Zuhaili, Wahbah, *al-Fiqh al-Islami* (terjemahan Ahmad Shahbari et. al.) *Fiqh dan Perundangan Islam*, Dewan Bahasa Dan Pustaka, Malaysia, 1997, jld. 4, ms.617-620; Saedon, Mahmud, *Undang-Undang Keterangan Islam*, Dewan Bahasa Dan Pustaka, Malaysia, 1990, ms.65-72; Seksyen 83 Akta Keterangan Mahkamah Syariah (WP) 1997.

¹⁶ Al-Zuhaili, Wahbah, *al-Fiqh al-Islami* (terjemahan Ahmad Shahbari et. al.) *Fiqh dan Perundangan Islam*, Dewan Bahasa Dan Pustaka, Malaysia, 1997, jld. 4, ms.626; Saedon, Mahmud, *Undang-Undang Keterangan Islam*, Dewan Bahasa Dan Pustaka, Malaysia, 1990, ms.78.

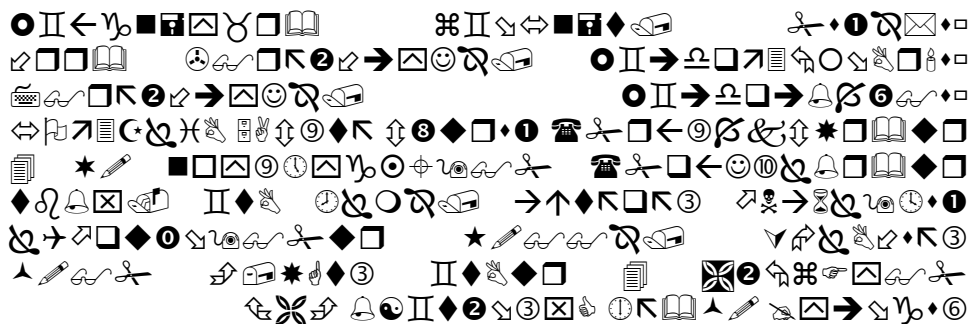
Kedua: muamalat iaitu jual-beli, semua urusan melibatkan harta seperti wakaf, wasiat, hibah dan seumpamanya.¹⁷

4.2 SKOP KESAKSIAN WANITA YANG DIPERTIKAIKAN ULAMA:

Pertikaian ini meliputi dua skop utama iaitu; Pertama yang berhubung dengan persoalan Munakahat, seperti perkahwinan (nikah), penceraian (talaq), ruju', nasab dan seumpamanya. Kedua: Kes-kes yang merangkumi kesalahan jenayah Hudud.¹⁸

5. PUNCA PERBEZAAN PENDAPAT:

5.1 Berdasarkan Surah Talaq (65)Ayat 2:

2. Apabila mereka Telah mendekati akhir iddahnya, Maka rujukilah mereka dengan baik atau lepaskanlah mereka dengan baik dan persaksikanlah dengan dua orang saksi yang adil di antara kamu dan hendaklah kamu tegakkan kesaksian itu Karena Allah. Demikianlah diberi pengajaran dengan itu orang yang beriman kepada Allah dan hari akhirat. barangsiapa bertakwa kepada Allah niscaya dia akan mengadakan baginya jalan keluar.

Sebahagian dari ayat tersebut menyatakan “ dan persaksilah dengan dua orang saksi (lelaki)...’ Ayat ini merujuk kepada kes *raja’ah* iatu ruju’ selepas

¹⁷ Al-Zuhaili, Wahbah, *al-Fiqh al-Islami* (terjemahan Ahmad Shahbari et. al.) *Fiqh dan Perundangan Islam*, Dewan Bahasa Dan Pustaka, Malaysia, 1997, jld. 4, ms.627; Saedon, Mahmud, *Undang-Undang Keterangan Islam*, Dewan Bahasa Dan Pustaka, Malaysia, 1990, ms.77.

¹⁸ Al-Zuhaili, Muhammad, *Wasail al-Ithbat* (1994), Maktabah Dar al-Bayan, Beirut, jld. 1, ms 221.

penceraian. Dihujahkan bahawa perkataan “*zawa adlin*” di sini memberi makna dua orang lelaki yang adil.¹⁹

5.2 Berdasarkan Hadis Nabi:

Diriwayatkan bahawa Nabi telah bersabda: “ Tidaklah sah nikah melainkan dengan keizinan wali dan dua orang saksi (lelaki)”²⁰ Hadis ini menunjukkan kepada keperluan dua orang saksi lelaki dalam hal perkahwinan.²¹

5.3 Berdasarkan hadis riwayat al-Zuhri:

Al-Zuhri berkata “ Telah menjadi sunnah bahawa kesaksian wanita tidak diterima dalam Hudud, perkahwinan (nikah) dan rujuk.”²² Inilah yang menjadi dasar pegangan kebanyakan mazhab bahawa kesaksian wanita tidak diterima dalam perkara-perkara hudud²³ dan munakahat.²⁴

6. PENILAIAN SEMULA:

6.1 Ayat 2, Surah Talaq:

“... persaksikanlah dengan dua orang saksi yang adil di antara kamu dan hendaklah kamu tegakkan kesaksian itu Karena Allah.”

¹⁹ Al-Zuhaili, Muhammad, *Wasail al-Ithbat* (1994), Maktabah Dar al-Bayan, Beirut, jld. 2, ms 157.

²⁰ Riwayat Imam Ahmad, al-Baihaqi dan al-Daruqatni. *Nail al-Autar* (terjemahan), jld. 5 ms. 2172.

²¹ Al-Sharbini, Muhammad Khatib, *Mughni al-Muhtaj*, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 2000, ms. 368; Al-Zuhaili, Muhammad, (1994). *Wasail al-Ithbat*, Maktabah Dar al-Bayan, Beirut, jld. 2, ms 158.

²² Ibnu Qayyim (1995), *al-Turuq al-Hukmiyyah*, Beirut, ms. 118.

²³ Al-Asbahi, Malik bin Anas, *Al-Mudawanah al-Kubra* diterbitkan dalam *Al-Qadha wa al-Shahadat*, Dar al-Turas, Beirut, Edisi Pertama, 2001, ms. 323. Pandangan mazhab Hanafi dalam kesalahan hudud sahaja. Al-Marghinani, Burhanudin, *Al-Hidayah, Al-Qadha wa al-Shahadat*, Dar al-Turas, Beirut, Edisi Pertama, 2001, ms.266.

²⁴ Al-Sharbini, Muhammad Khatib, *Mughni al-Muhtaj*, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 2000, ms. 368; Al-Qurtubi, Abu Umar Yusuf, *al-Kafi fi Fiqh ahli al-Madinah*, Al-Qadha wa al-Shahadat, Dar al-Turas, Beirut, Edisi Pertama, 2001, ms. 376; Ibnu Rusd, Muhammad, *Bidayah al-Mujtahid*, Al-Qadha wa al-Shahadat, Dar al-Turas, Beirut, Edisi Pertama, 2001, ms. 425;

Ayat ini adalah umum mengenai bilangan dua orang saksi yang diperlukan dalam kes rujuk (raja'ah). Gantinama lelaki "*kum*" tidak pula menafikan penerimaan saksi wanita.²⁵

Sebab itu, kebanyakan dari ulama silam dan Abu Hanifah membolehkan atau membenarkan kesaksian dua wanita berserta seorang lelaki dalam kes nikah, rujuk dan seumpamanya.²⁶

6.2 Hadis mengenai dua saksi.

Ada ulama yang berpandangan bahawa penggunaan lafaz (shigah) "*shahidain*" yang bermakna dua lelaki sebagai tidak konklusif. Rujukan kepada lelaki adalah kerana dominasi (*taghlib*) dan kebiasaan. Ianya tidak menghalang kesaksian wanita dalam kes ini.²⁷ Hujah yang sama juga digunakan dalam membincangkan kesaksian wanita dalam kes muamalat,²⁸ begitu juga bagi kesalahan jenayah zina iaitu salah satu dari kesalah Hudud. Menurut Prof. Dr. Muhammad Ata, bilamana al-Qur'an menggunakan lafaz "*arba'ah shuhada*"²⁹, ianya tidak menolak kebolehterimaan wanita sebagai saksi.³⁰

6.3 Hadis dari al-Zuhri:

Hadis ini hanya berbentuk kenyataan yang merujuk kepada amalan Nabi. Ia tidak menyatakan dengan jelas bahawa Nabi melarang atau menolak kesaksian wanita dalam kes ini. Dinukilkan bahawa terdapat banyak pandangan dikalangan ulama

²⁵ Al-Zuhaili, Muhammad, (1994). *Wasail al-Ithbat*, Maktabah Dar al-Bayan, Beirut, jld. 2, ms 175. Lihat juga penghakiman oleh Aftab Hussain, CJ dalam kes Ansar Burney v. Federation of Pakistan.PLD (1983) FSC 90.

²⁶ Al-Jasas, *Ahkam al-Qur'an*, Dar Ihya al-Turas al-Arabi, Beirut,1985, jld.2, ms.231;Ibnu Qayyim (1995), *al-Turuq al-Hukmiyyah*, Beirut, ms. 118-119. Al-Marghinani, Burhanudin, *Al-Hidayah* diterbitkan dalam *Al-Qadha wa al-Shahadat*, Dar al-Turas, Beirut, Edisi Pertama, 2001, ms.266.

²⁷ Al-Zuhaili, Muhammad, *Wasail al-Ithbat* (1994), Maktabah Dar al-Bayan, Beirut, jld. 2, ms 171.

²⁸ Ibnu Hazm, *al-Muhalla bi al-Athar*, Dar al-Fikr, Jld. 8, ms. 486-487.

²⁹ Qur'an: al-Nisa (4):15; al-Nur (24): 4 dan al-Nur (24):13.

³⁰ Al-Sid, Muhammad Ata, (1995). *Al-Hudud*, Muhammad Ata, Malaysia, ms 161-162.

silam yang menyalahi hadis dari al-Zuhri ini.³¹ Ramai juga dikalangan pakar hadis yang mengatakan bahawa hadis riwayat al-Zuhri ini adalah termasuk dalam kategori lemah (*dhaif*).³²

6.3 Hujah Tambahan.

Sebenarnya kebolehterimaan penyaksian wanita ini telah diamalkan oleh Nabi sendiri. Terdapat dua kes yang menarik yang melibatkan keterangan wanita dalam kes jenayah dan satu dalam kes penyusuan (*radha'ah*).

Pertama: Kesaksian/Keterangan wanita mangsa rogol

Dalam satu kes di zaman Rasulullah SAW, seorang lelaki telah menyerang seorang wanita dengan niat untuk memperkosanya. Wanita itu menjerit dan terus pengsan. Seorang lelaki lain mendengar jeritan wanita itu lalu datang membantu. Lelaki pertama itu terus lari. Tidak lama kemudian datang sekumpulan orang yang turut mendengar jeritan wanita itu tadi. Mereka menyangka lelaki kedua itulah si penyerang. Lalu lelaki itu dibawa ke hadapan Rasulullah SAW. Apabila wanita itu sedar, dia turut memberi “kesaksian” bahawa lelaki itulah yang menyerangnya. Berdasarkan “kesaksian” wanita itu dan keterangan orang-orang yang menangkap lelaki kedua itu bahawa mereka mendapati tertuduh sedang merangkul (memeluk) mangsa tersebut, Rasulullah SAW mendapati lelaki itu bersalah dan menjatuhkan hukuman rejam. Tetapi lelaki pertama tadi tampil membuat pengakuan bersalah. Lantas Rasulullah SAW melepaskan lelaki yang kedua tadi.³³

Berdasarkan kes ini, jelaslah bahawa Nabi sendiri menggunakan keterangan wanita mangsa rogol dalam penghakiman beliau.

Kedua: dalam kes yang melibatkan keterangan seorang wanita yang dcederakan oleh seorang Yahudi.

Telah diriwayatkan bahawa seorang hamba wanita telah dcederakan kepala dengan seketul batu besar oleh seorang yahudi dalam usahanya untuk mencuri barang kemas wanita tersebut. Wanita yang cedera parah itu dibawa bertemu

³¹ Ibnu Qayyim (1995), *al-Turuq al-Hukmiyyah*, Beirut, ms. 118.

³² Ibnu Hazm, *al-Muhalla bi al-Athar*, Dar al-Fikr, Jld. 8, ms. 488; Bek, Ahmad Ibrahim, *Taruq al-Ithbat al-Shar'iyah*, Al-Maktabah al-Azhariyah Li al-Turath, Edisi 4, Kaherah, 2003, hlm. 249; Al-Zuhaili, Muhammad, *Wasail al-Ithbat* (1994), Maktabah Dar al-Bayan, Beirut, jld. 2, ms 172.

³³ Ibnu Qayyim,(1995). *al-Turuq*, ms. 45.

Rasulullah. Baginda bertanya kepada wanita tersebut. Siapa yang lakukan? Adakah dia (dengan menyebut nama seseorang), Wanita itu menggelengkan kepalanya. Baginda bertanya lagi kepada wanita tersebut. Siapa yang lakukan? Adakah dia (dengan menyebut nama orang lain), Wanita itu menggelengkan kepalanya. Baginda bertanya sekali lagi kepada wanita tersebut. Siapa yang lakukan? Adakah dia (dengan menyebut nama seorang yahudi), Wanita itu menganggukkan kepalanya lalu meninggal dunia. Baginda seterusnya memerintahkan yahudi tersebut dihukum bunuh.³⁴

Kes ini juga membuktikan bahawa keterangan wanita adalah diterima dan boleh dijadikan alasan kepada penghakiman seperti yang diputuskan oleh Nabi sendiri.

Ketiga. Kes kesaksian seorang wanita di atas penyusuan yang diberikannya.

Dari Uqbah bin Harith bahawa dia mengawini Ummu Yahya binti Abi Ihab. Kemudian datang seorang hamba berkulit hitam lalu berkata: ‘Sesungguhnya aku pada masa lalu, pernah menyusui kamu berdua (Uqbah dan Ummu Yahya)’. Uqbah berkata: ‘Kemudian aku sampaikan hal ini kepada Rasulullah lalu beliau berpaling dariku. Uqbah berkata: Kemudian aku bertanya lagi. Lalu Rasulullah berkata: “ Bagaimana?, Bukan telah dikatakan tadi (oleh wanita tersebut).” Lalu Uqbah berpisah dengan Ummu Yahya.³⁵

Hadis ini menunjukkan kebolehan menerima saksi seorang wanita (termasuk hamba) dalam hal penyusuan dan hujah bahawa dalam kes seperti ini perlu kepada sekurang-kurangnya dua orang wanita adalah tidak betul.³⁶

7. BENARKAH KESAKSIAN DUA WANITA MENYAMAI KESAKSIAN SEORANG LELAKI?

7.1 Hujah Pertama. Berdasarkan Ayat 282 dari Surah al-Baqarah:

“ ...Dan persaksikanlah dengan dua orang saksi dari kalangan lelaki kamu, dan jika tiada dua orang lelaki maka seorang lelaki dan dua orang wanita dari kalangan saksi-saksi yang kamu redhai, agar sekiranya seorang lupa maka seorang lagi mengingatkannya.”

³⁴ *Sunan Abu Daud*, (1993), (terjemahan) Ahmad Hassan, Ashraf Publisers, Lahore, jld.3, ms 1269.

³⁵ Ibnu Hajar al-Asqalani, *Bulugh al-Maram* (Kitab al-Nikah) (Versi B. Inggeris), Dar al-Salam, Riyad, 1996 hlm. 400.

³⁶ Al-Kahlani, Muhammad Ismail, *Subul al-Salam*, Dar al-Fikr, jld. 2, hlm. 218; al-Syaukani, *Nail al-Autar* (terjemahan B.Malaysia), Victory Agencie, Kuala Lumpur, 1994, jld. 5, hlm. 2460. Lihat juga Ibnu Qayyim, *Al-Turuq al-Hukmiyyah*, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 1995, hlm. 72-73.

Ayat ini sering dijadikan hujah bahawa kesaksian dua wanita menyamai seorang saksi lelaki. Juga dikatakan bahawa ayat ini mengenai urusan jualbeli atau transaksi kewangan yang wanita lazimnya tidak biasa dengannya. Sebab itulah dikehendaki agar seorang lagi wanita ditugaskan agar memperingati sekiranya wanita pertama terlupa atau tersilap.³⁷ Perkataan ‘*tadhilla*’ itu sendiri mempunyai banyak interpretasi antaranya lupa, menyimpang, tersalah (*khilaf*).

7.2.1 TIDAK PERLU KEPADA DUA WANITA

Pandangan ini berasaskan kepada perkataan ‘an’ itu sendiri. “An” yang bermakna “sekiranya” merupakan lafaz bersyarat. Maka kehendak kepada saksi wanita kedua merupakan syarat yang tidak mutlak. Saksi wanita kedua ini menjadi perlu sekiranya saksi wanita yang pertama tadi melakukan kesilapan atau cuba untuk menyimpang dari fakta kebenaran. Jadi, kehendak kepada dua orang saksi wanita adalah lebih kepada sifat berhati-hati (*ihtiyat*) bukan kaedah yang muktamad (absolute rule).³⁸

Ayat ini juga mengundang kepada persoalan jurisprudensi fekah iaitu pertama; kehendak kepada dua orang saksi wanita itu adalah berdasarkan ‘sebab atau alasan’(*illah*) kemungkinan berlaku kesilapan atau terlupa atau kedua; ianya hanya sekadar hikmah. Yakni hikmah adanya saksi wanita kedua ialah dapat mengingatkan atau memperbetulkan fakta sekiranya saksi wanita pertama tadi terlupa atau tersilap.³⁹

Penulis bersetuju dengan pandangan tidak perlu kepada dua saksi wanita sekiranya ianya dibincangkan di bawah perkara mempersaksikan atau memberi

³⁷ Menurut Muhammad Abduh, inilah sebab sebenarnya diperuntukkan dua wanita. Bagaimanapun beliau tidak bersetuju dengan terjemahan “*tadhilla*” dengan makna lupa. Lihat Abduh, Muhammad, *Tafsir al-Manar*, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2002, Jld 3, hlm. 108-109.

³⁸ Abduh, Muhammad, *Tafsir al-Manar*, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2002, Jld 3, hlm. 108; Masoodi, *Muslim Women's Rights to Testify in Civil Matters and Hudud Offences*, IKIM Law Journal, 1999, v. 3, No. 1, ms.26.

³⁹ Mohd. Daud Bakar, (1995) *Kedudukan Wanita dalam Undang-Undang*, Al-Ahkam, jld. 5, ms. 153-154.

kesaksian iaitu *Isyhad al-Shahadah* yakni dalam membuktikan sesuatu transaksi telah berlaku dan bukan di bawah konteks menyaksikan (*Istisyhad al-Shahadah*).⁴⁰ Sekiranya dalam hal kedua (*Istisyhad al-Shahadah*) maka kaedah ‘pembuktian terbaik’ (Best Evidence Rule) patut terpakai.⁴¹

7.2 Hujah Kedua berdasarkan satu Hadis Shahih:

Dari Abu Said al-Khudri katanya: Rasulullah pada satu hari pergi ke tempat sholat pada hari Raya Fitri atau Adha dan melalui sekelompok wanita, lalu beginda bersabda:”Bersedekahlahlah anda sekalian sebab sesungguhnya aku melihat golongan andalah (wanita) yang ramai menjadi ahli neraka”. Mereka bertanya: “Mengapa demikian ya Rasulullah?” Beliau s.a.w. menjawab: “ Kerana anda sekalian banyak mengucapkan kutukan terhadap suami dalam hal ehwal keluarga. Aku tidak pernah melihat dari golongan orang-orang yang kurang dalam hal akal dan agamanya yang dapat melenyapkan ketabahan seseorang lelaki yang demikian keras hatinya yakni yang amat kuat melaksanakan agamanya melebihi dari seseorang dari anda sekalian” Para wanita itu bertanya lagi: “Apakah kekurangan agama dan akal kami kaum wanita ini ya Rasulullah?” Beliau S.A.W. menjawab: “Bukankah kesaksian seseorang wanita itu seperti kesaksian separuh lelaki? Mereka berkata: “Benar” Beliau s.a.w. bersabda: “Demikianlah itu sebagai tanda kekurangan akal seseorang perempuan. Bukankah dalam keadaan ha’id, seorang wanita itu tidak dibolehkan melakukan solat dan tidak boleh pula melakukan puasa.” Kaum wanita itu menjawab: “Benar”. Beliau s.a.w. lalu bersabda: “Nah, yang demikian itu sebagai tanda kekurangan seseorang perempuan itu dalam hal agamanya”.⁴²

Maka ada dikalangan ulama’ antaranya mazhab al-Zahiri yang berpandangan bahawa dalam semua perkara, kesaksian wanita mesti diganda dengan dua. Maka, kesaksian 8 orang wanita dibolehkan dalam kes zina, dua wanita dan seorang saksi lelaki dalam kes-kes Hudud, Qisas, Nikah, Talaq dan dalam perkara jualbeli.⁴³

⁴⁰ Ibnu Qayyim, *al-Turuq al-Hukmiyyah*, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 1995, ms. 51; Abduh, Muhammad, *Tafsir al-Manar*, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2002, Jld 3, hlm. 108; Anwarullah, *Principles of Evidence in Islam*, A.S.Noordeen, Malaysia, 1999, ms. 15.

⁴¹ Lihat Ibnu Qayyim, *al-Turuq al-Hukmiyyah*, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 1995, hlm. 51-52.

⁴² *Shahih al-Bukhari* (Summarized Shahih al-Bukhari), Terj. M.M.Khan, Maktabah Dar al-Salam, Riyad, 1994, Bab Orang Haid Meninggalkan Puasa, ms. 144.

⁴³ Ibnu Hazm, *al-Muhalla bi al-Athar*, Dar al-Fikr, Jld. 8, ms. 476.

7.2.1. Ulasan Hadis:

Hadis ini amat menarik dan mempunyai kesan yang banyak menimbulkan kontroversi, maka sewajarnya ia memerlukan kajian dan penelitian dari banyak aspek samada dari konteks masanya, kepada siapa ditujukannya dan tujuannya.⁴⁴

Apa yang menarik ialah hadis ini adalah dalam bentuk soal-jawab. Pertanyaan Rasulullah S.A.W. dijawab sendiri oleh wanita-wanita pada masa itu sesuai dengan taraf, uruf dan perkembangan pada ketika itu. Sekiranya persoalan yang sama ditanya kepada wanita-wanita pada masa ini, mungkin jawapannya berbeza!!!

7.3. Pandangan Terkini:

Kini terdapat di kalangan ulama kontemporari yang telah menyuarakan pandangan mereka bahawa dalam menerima kesaksian wanita ini tidak perlu kepada gandaan dua. Maka sudah cukup dengan seorang saksi wanita dalam membuktikan sesuatu kes atau dalam kes zina sudah cukup dengan kesaksian empat orang wanita. Antara mereka ialah Prof. Dr. Muhammad A'ta al-Sid dalam bukunya *Hudud in Islam*.⁴⁵ Kecenderongan yang sama dapat dilihat dalam satu penghakiman oleh Mahkamah Persekutuan Shariah Pakistan dalam kes *Ansar Burney v. Federation of Pakistan*.⁴⁶ Prof. Taha Jabir al-Alwani dalam penulisannya bertajuk “The Testimony of Women in Islamic Law” juga mengutarakan pandangan yang sama.⁴⁷

8. UNDANG-UNDANG ISLAM DI MALAYSIA

⁴⁴ Abu Shuqqah, Abdul Halim, (1997) *Kebebasan Wanita* (Terjemahan), Gema Insani Press, Jakarta, jld. 1, ms 274.

⁴⁵ Al-Sid, Muhammad Ata, (1995). *Al-Hudud*, Muhammad Ata, Malaysia, ms 161-162.

⁴⁶ PLD 1983 FSC 90-91.

⁴⁷ AJISS 1996 (summer), vol.13 part II, ms.176-193.

Oleh kerana perbincangan ini menjurus kepada isu keterangan wanita, ada baiknya rujukan undang-undang (statut) dibuat kepada satu akta yang memperuntukkan jenis-jenis dan kaedah memberi keterangan iaitu Akta Keterangan Mahkamah Syariah (WP) 1997 [Akta 561].⁴⁸

Seksyen 2 Akta Keterangan Mahkamah Syariah (WP) 1997 memperuntukkan:

“ Akta ini hendaklah terpakai bagi segala prosiding kehakiman di dalam atau di hadapan mana-mana Mahkamah Syariah.”

8.1. Seksyen 86(4) AKMS(WP) 1997:

Seksyen ini memperuntukkan:

“ Keterangan seorang perempuan adalah mencukupi untuk membuktikan apa-apa fakta yang biasanya dilihat oleh atau dalam pengetahuan seorang perempuan.

MISALAN

Keterangan seorang perempuan yang menyusu seorang bayi atau keterangan seorang bidan dalam perkara haidh, kelahiran dan penyusuan.”

Seksyen ini sebenarnya membicarakan persoalan “*shahadah*” iaitu kesaksian. Justeru itu ia masih mengekalkan pandangan ulama silam yang membenarkan kesaksian wanita dalam isu-isu kewanitaan seperti yang dinyatakan dalam bahagian MISALAN iaitu penyusuan, kelahiran dan haidh. Malangnya perkataan yang digunakan dalam seksyen ini ialah ‘keterangan’. Perkataan yang patut digunakan di sini ialah ‘kesaksian’ atau ‘penyaksian.’ Penerimaan seorang saksi wanita dalam perkara yang dinyatakan di atas menunjukkan bahawa Akta ini menerima pakai pandangan dari Mazhab Maliki⁴⁹ dan

⁴⁸ Peruntukan yang sama terdapat dalam Enakmen Selangor, Pulau Pinang, Terengganu, Serawak dan Johor.

⁴⁹ Ibnu Farhun, *Tabsirat al-Hukkam*, jld 1, ms 255.

tidak mengambilpakai Mazhab Shafie yang menghendakki lebih dari seorang saksi wanita.⁵⁰

8.1.2. Seksyen 86(5):

Seksyen ini memperuntukkan:

“ Kecuali sebagaimana yang diperuntukkan selainnya dalam seksyen ini, keterangan hendaklah diberikan oleh dua orang saksi lelaki atau oleh seorang saksi lelaki dan dua orang saksi perempuan.”

Seksyen ini juga membicarakan persoalan “*shahadah*” iaitu kesaksian. Justeru itu ia masih mengekalkan pandangan ulama silam yang menghendakki kesaksian dua wanita bersama seorang saksi lelaki dalam isu-isu yang melibatkan persoalan jualbeli atau yang melibatkan transaksi harta.

9. KEBOLEHPAKSAAN (Compellability)

Secara dasarnya ulama membahagikan persoalan hukum atau tanggungjawab memberi keterangan kepada dua keadaan berdasarkan samada kes itu termasuk dalam kategori kesalahan hudud atau bukan kesalahan hudud. Secara ringkasnya bagi kesalahan-kesalahan yang diklasifikasikan dibawah kesalahan hudud seperti zina, minum minuman yang memabukkan (al-Shurb), menuduh perempuan yang baik melakukan zina (qazaf), mencuri, merompak (hirabah) majority ulama berpandangan bahawa saksi yang melihat perbuatan tersebut tidak diwajibkan tampil memberi keterangan bahkan digalakkan agar menyembunyikan perkara tersebut.⁵¹ Bagaimanapun ulama bersetuju bahawa saksi wajib tampil kehadapan bilamana Mahkamah atau pihak berkuasa mengarah atau meminta saksi berbuat demikian.⁵²

⁵⁰ Al-Shirazi, *Muhazzab fi Fiqh al-Imam al-Shafie*, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1994, jld. 2, ms. 426. Ibnu Abi Dam, Shihabuddin, *Kitab Adab al-Qadha*’, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 1987, ms. 317.

⁵¹ Al-Shirazi, Abi Ishaq, *al-Muhazzab fi Fiqh al-Imam al-Shafie*, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1994, ms. 413.

⁵² Al-Qur’an; 2:282.

Berbeza dengan kes-kes selain kesalahan hudud, para ulama bersetuju bahawa saksi adalah berkewajipan (*fardh*) untuk tampil kehadapan bagi menyakikan kes (*tahammul*) dan dalam memberi (*ada'*) keterangan atau kesaksian mereka.⁵³

Hujah mereka berdasarkan ayat-ayat al-Qur'an:

“Dan janganlah saksi-saksi menolak kesaksian mereka apabila diminta”⁵⁴

“ Dan janganlah para saksi menyembunyikan persaksian mereka, dan barangsiapa yang menyembunyikannya, maka sesungguhnya dia adalah orang yang berdosa hatinya.”⁵⁵

9.1 Kebolehpaksaan Saksi Wanita.

Isu yang menarik selepas mengetahui kedudukan wanita sebagai saksi ialah samada mereka juga boleh atau tidak dipaksa untuk memberi keterangan di Mahkamah Syariah? Persoalan ini tidak dibincangkan oleh ulama silam kerana seperti yang dinyatakan sebelum ini bahawa kesaksian wanita terutama dalam kes yang melibatkan kesalahan hudud tidak diterima. Sekarang, kedudukan saksi wanita telah berubah maka, persoalan ini perlu diambilkira.

Secara logik, saksi yang diterima keterangannya oleh Mahkamah, sepatutnya boleh dipaksa hadir untuk memberi keterangan. Ulama meletakkan kewajipan mematuhi perintah Mahkamah sama seperti kewajipan mentaati pemerintah.

Dalam perundangan Islam di Malaysia, seksyen 219 Akta Prosedur Jenayah Syariah (WP) 1997 [Akta 560] memperuntukkan:

⁵³ Al-Shirazi, Abi Ishaq, al-Muhazzab fi Fiqh al-Imam al-Shafie, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1994, ms. 413; Al-Tusi, Abi Ja'far, *Al-Mabsut fi Fiqh al-Imamiyah* di terbitkan dalam *Al-Qadha wa al-Shahadat*, Dar al-Turath, Beirut, Edisi Pertama, 2001, ms.185.

⁵⁴ Al-Qur'an; 2:282.

⁵⁵ Al-Qur'an; 2:283.

“ Mana-mana Mahkamah boleh, pada mana-mana peringkat apa-apa perbicaraan atau prosiding lain di bawah Akta ini, memanggil mana-mana orang sebagai saksi, ..., dan Mahkamah hendaklah memanggil dan memeriksa atau memanggil semula dan memeriksa semula mana-mana orang itu jika keterangannya didapati perlu demi keputusan yang adil dalam kes itu.”

Undang-undang juga tidak mendiskriminasikan wanita sebagai saksi, sebagai contoh seksyen 3 Akta Keterangan Mahkamah Syariah (WP) 1997 dalam mentakrifkan makna ‘saksi’ hanya memperuntukkan:

“saksi” tidak termasuk plaintif, defendan dan orang tertuduh”⁵⁶

Jelaslah bahawa wanita adalah diterima sebagai saksi dan dengan itu mewajarkan mereka dipanggil ke Mahkamah untuk memberi keterangan ataupun kesaksian.⁵⁷

Kegagalan untuk hadir tanpa sebab yang munasabah merupakan satu kesalahan di bawah Seksyen 10 Akta Kesalahan Jenayah Syariah 1997 [Akta 559] dengan denda tidak melebihi tiga ribu ringgit atau dipenjara tidak melebihi dua tahun.

9.2 Antara Kerahsian dan Kebolehpaksaan.

Persoalan seterusnya ialah bolehkah saksi menolak permintaan Mahkamah untuk memberi keterangan atau kesaksian atas alasan ianya adalah satu kerahsian. Perkara ini seringkali timbul apabila melibatkan hubungan antara doktor dan pesakit atau antara peguam dan anak guamannya. Sebagai contoh seorang pesakit memberitahu doktor yang merawatnya bahawa kecederaan yang dialaminya itu adalah kesan dari kemalangan yang turut mencederakan orang lain atau kecederaan itu berlaku semasa beliau melakukan satu kesalahan jenayah. Begitu juga seorang anak guaman yang menceritakan kepada peguamnya bahawa beliau dengan sengaja mencederakan mangsa tersebut atau perbuatan meminum arak itu memang disengajakan. Adakah ini termasuk dalam ruanglingkup komunikasi

⁵⁶ Lihat juga seksyen 2 Akta Prosedur Jenayah Syariah (WP) 1997.

⁵⁷ Lihat juga seksyen 83.

terlindung (privileged communication)? Setakat manakah Islam membenarkan hal ini.

Tidak dinafikan bahawa hubungan antara pesakit dengan doktor atau antara peguam dengan anak guamannya merupakan satu hubungan yang eksklusif atas dasar profesionalisma tersebut dan Islam menganjurkan agar sesuatu kerahsian itu dipelihara dengan sebaik mungkin.⁵⁸ Di sini terdapat dua perkara penting iaitu pertama: Atas dasar profesionalisma yang terjalin antara kedua-dua pihak dan polisi atau undang-undang yang terpakai. Kedua: Amanah yang mesti dipegang oleh pihak-pihak yang terlibat. Tanpa kedua-dua perkara ini, seorang pesakit dan seorang anak guam tidak akan menceritakan perkara yang sebenarnya.

Jadi, jika Mahkamah memanggil seorang doktor atau peguam sebagai saksi yang akibat dari keterangan tersebut akan memberi kesan perundangan samada berbentuk kewangan seperti denda, bayaran gantirugi atau bukan berbentuk kewangan seperti penjara atau hukuman badan seperti sebatan atau mungkin membawa kepada hukuman mati ke atas pesakitnya atau anak guamnya. Apakah boleh komunikasi terlindung itu diketepikan dan kerahsian didedahkan?

Jawapan kepada persoalan ini melibatkan isu amanah, keadilan asasi (natural justice) dan menjaga kepentingan umum (*maslahat ammah*). Adalah disarankan agar dalam perkara yang benar-benar mengancam keselamatan negara atau kepentingan masyarakat terbanyak, para professional ini, perlu dan patut tampil kehadapan bilamana Mahkamah Syariah memerintahkan agar mereka hadir untuk memberi keterangan.

⁵⁸ Chaleby, Kutaiba S., *Forensic Psychiatry in Islamic Jurisprudence*, Edisi Pertama 2001 oleh IIIT dan Edisi 2004 oleh The Other Press, Kuala Lumpur, ms.8. Beliau merujuk al-Qur'an; 17:34 "Penuhilah (tunailah) janji kamu kerana sesungguhnya janji itu akan dipertanggungjawabkan."

10. KESIMPULAN

Dari perbincangan di atas, beberapa noktah penting dapat dirumuskan antaranya: Pertama; kesaksian wanita dari aspek dalil atau nas. Perbincangan ringkas di atas membuktikan di sana terdapat pandangan yang berbeza-beza disebabkan ketiadaan nas yang jelas dalam melarang kesaksian wanita dalam beberapa perkara yang tertentu. Adapun nas yang merujuk kepada persoalan kesaksian wanita ini, secara keseluruhannya masih umum dan ada yang boleh dipertikaikan kesahihannya, dan ini membuka ruang ijtihad yang cukup luas kepada mujtahid untuk membuat ijtihad berdasarkan perkembangan semasa dan faktor-faktor lain.

Kedua dari aspek *Isyhad* dan *Istisyhad*. Kegagalan memahami dua fungsi yang berlainan ini menyebabkan bertambahlah lagi kekusutan dalam persoalan kesaksian wanita ini. Dalam aspek ini isu yang timbul ialah bilangan saksi wanita yang diperlukan. Kehendak kepada dua orang saksi wanita diperlukan lebih ditekankan semasa penyaksian atau semasa melihat sesuatu kejadian (*Istisyhad* atau *tahammul al-Shahadah*) bukan semasa memberi kesaksian (*Isyhad* atau *ada' al-Shahadah*) di Mahkamah. Adapun hikmah dan sebab-sebabnya telah dibincangkan di atas.

Ketiga dari aspek perbezaan antara *Bayyinah* dan *Shahadah*. Kesalahfahaman isu ini menyebabkan saksi wanita dipinggirkan. Kehendak kepada syarat-syarat saksi yang ketat, bilangan saksi dan isu saksi wanita adalah dalam perkara memberi *al-Shahadah* (kesaksian). Kegagalan untuk memberi *al-Shahadah* tidak menafikan hak wanita untuk memberi keterangan di Mahkamah Syariah. Ini akan membuka lebih ruang kepada pihak-pihak yang terlibat dalam litigasi perundangan dalam mengemukakan bukti mereka dengan membawa keterangan wanita. Terpulanglah kepada Mahkamah untuk menilai sejauh mana keterangan wanita ini boleh membantu mahkamah. Sekiranya Mahkamah Syariah boleh menerima pakai keterangan saksi bukan Islam, keterangan wanita Islam adalah lebih utama!

Keempat. Demi menegakkan keadilan yang menjadi matlamat utama sistem kehakiman Islam, dapatlah dirumuskan bahawa keterangan wanita (*bayyinah*) boleh diterima dalam semua kes termasuk nikah, penceraian, qisas dan hudud.

Apa yang penting ialah sesuatu kes itu perlulah dibuktikan sampai ke tahap (standard) yang diperlukan bagi kes tersebut dan bukan semata-mata bergantung kepada kaedah pembuktian.⁵⁹

Dr. Zulfakar Ramlee Saad
Penolong Profesor
Jabatan Undang-Undang Islam
Kuliyah Undang-Undang Ahmad Ibrahim
Universiti Islam Antarabangsa.

⁵⁹ *Halsbury's Laws of Malaysia*, Malayan Law Journal, jld. 14, 2002, hlm. 594.